

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-136>

УДК 338.637

Чернуха Т.Е., Ємцев В.І.

Національний університет харчових технологій

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку вітчизняного ринку молока та молочних продуктів. Проаналізовано динаміку обсягів виробництва молока та молочних продуктів, поголів'я корів та їх продуктивності. Розглянуто структуру виробництва молока за якістю, визначено тенденції зміни середніх цін сирого молока, що поступило на переробку від сільгоспдприємств та господарств населення. Проаналізовано тенденції фактичного споживання молока та молочних продуктів в Україні. Висвітлено питання експорту та імпорту молочних продуктів, а також визначено провідних гравців ринку молока та молочної продукції в Україні. На основі результатів дослідження існуючих проблем функціонування ринку молочних продуктів запропоновано основні напрямки їх вирішення.

Ключові слова: молоко, молочні продукти, виробництво молока, якість молока, молочний ринок.

Chernukha Tetiana, Yemtsev Victor

National University of Food Technologies

CURRENT SITUATION, PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MILK AND DAIRY PRODUCTS IN UKRAINE

Summary. The article investigates the current state and prospects of development of the domestic market of milk and dairy products on the basis of official statistics. The dynamics of production of milk and dairy products, as well as the dynamics of cow livestock and milk yield per cow were analyzed. The structure of quality milk purchased by processing enterprises is considered and the tendency of change in average prices of raw milk sold by enterprises and households is determined. The problems of milk and dairy consumption in Ukraine are analyzed. The issues of export and import of dairy products are considered. Leading players in the dairy market in Ukraine are identified. The main negative aspects of the functioning of the market of milk and dairy products are: decrease in the number of cows, raw material mismatch to EU standards, insufficient quantity of quality raw materials, low technological level in production, lack of modern equipment, decrease in the level of domestic consumption due to low purchasing power of the population, etc. According to the existing problems of functioning of the market of dairy products, the basic directions of their solution are offered. The areas of improvement are: creation of a normal, effective legal framework for bringing products to the international level, seeking and establishing international relations with countries for exporting products, introducing state support for dairy producers to increase the quality of raw materials for processing enterprises, modernization of technical bases, modernization of feeding of animals, reconstruction of premises where they are, as well as providing livestock with high-quality feed and timely vaccination, equipping with specialized equipment of specialized points of reception and quality control of dairy raw materials, cooperation of agricultural and industrial producers, etc.

Keywords: milk, dairy products, milk production, milk quality, dairy market.

Постановка проблеми. Ринок молока та молочних продуктів є однією з важливих сфер агропромислового комплексу України. Молоко та продукти з нього є незамінними у харчуванні людини. Проте, сьогодні ринок характеризується певною нестабільністю, що обумовлюють ряд чинників: скорочення поголів'я корів, зменшення обсягів виробництва молока, недостатня кількість якісної сировини, невідповідність молоко-сировини існуючим стандартам ЄС, зниження обсягів переробки молока та внутрішнього попиту на молочну продукцію тощо. Тому постає необхідність подальших досліджень в цій сфері з метою виокремлення напрямів покращення ситуації, що склалася на ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагоме значення молочної промисловості для економіки України та важливість молочних продуктів для збалансованого харчування населення пояснюють велику увагу науковців до стану та перспектив її розвитку. Проблема та перспективам розвитку ринку молока та молочної продукції були присвячені праці М.Я. Гвоздь, В.В. Джеджули, І.В. Євсєєвої, І.Ю. Спіфанової,

Р.С. Румянцева, Т.Л. Мостенської, Я.О. Тивончук та інших науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Конкурентне середовище є достатньо мінливим, тому виникає необхідність постійно моніторити та досліджувати зміни, їх вплив на функціонування ринку молока та молочних продуктів і визначати шляхи вирішення проблем, що стримують його подальший розвиток.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз сучасного стану, основних проблем функціонування ринку молока та молочних продуктів, а також визначення напрямів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Обсяги світового ринку молока і молочних продуктів зростають, оскільки не тільки зростає чисельність населення планети, але й завдяки зростанню рівня доходів населення в країнах, що розвиваються, зростають обсяги споживання молока у світі. За останні роки обсяги світового виробництва молока постійно збільшувались. Так в 2018 році у світі було вироблено 843 млн. т молока, що на 2,2% більше ніж у 2017 році [9]. Молочні продукти є також одним з основних продуктів харчування

Таблиця 1

Динаміка обсягів виробництва та переробки молока в Україні у 2010-2018 рр.

Показник	Роки									2018 до 2010 рр., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Вироблено молока, тис. т	11249	11086	11378	11488	11133	10615	10382	10281	10064	89,47
Надійшло молока на переробні підприємства, всього, тис. т, у тому числі:	4793	4615	4716	4570	4647	4251	4183	4348	4179	87,19
від підприємств, тис. т	2193	2392	2684	2721	2880	2744	2512	2689	2720	124,03
від населення, тис. т	2544	2155	2007	1824	1737	1346	1198	1239	1089	42,80
Товарність молока, %	42,61	41,63	41,45	39,78	41,74	40,05	40,29	42,29	41,52	–

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5; 6]

населення України, а молочна галузь – важливою складовою економіки країни. Проте, обсяги виробництва та переробки молока в Україні мають тенденцію до скорочення (табл. 1).

Аналіз наведених даних свідчить про скорочення виробництва молока в Україні. Так за останні 8 років виробництво зменшилось на 10,53% (або на -1 185 тис. т). Товарність молока також зменшується. Молокопереробні підприємства отримали сировини у 2018 р. менше на 3,89% (або на -169 тис. т) порівняно з 2017 р.

Основною причиною зменшення обсягів виробництва молока є зменшення поголів'я корів та зміна структури їх утримання (табл. 2). Дослідження динаміки поголів'я свідчить, що протягом останніх 8 років кількість великої рогатої худоби знизилася на 26,83% (-1 161 тис. голів), у тому числі корів – на 27,1% (-712 тис. голів). І навіть зростання надоїв не змогло компенсувати зменшення обсягів виробництва молока у зв'язку зі зменшенням поголів'я корів. Водночас, треба відзначити, що відновлення племінної роботи у сільгоспідприємствах, які займаються молочарством, покращення умов утримання, підвищення якості кормів та застосування нових технологій відгодівлі, призвело до зростання продуктивності корів. Так у 2018 р. середній надій на одну корову склав 4922 кг/рік, а в сільгоспідприємствах, які займаються молочарством – 6190 кг/рік, проти 4559 кг/рік – у господарствах населення.

Дослідження ринку молока дозволило виявити також позитивну тенденцію щодо збільшення обсягів закупівлі якісного молока, особливо у сільськогосподарських підприємств. Відомо, що якість молока визначає і якість продукції переробки. Низька якість сировини та, як наслідок, готової продукції значною мірою звужує ринки збуту, особливо щодо експорту. Питання якості молока дуже складно вирішувати за умови його

нестачі, тому більшість вітчизняних переробних підприємств змушені використовувати молоко-сировину, що не завжди відповідає стандартам ДСТУ (рис. 1).

У 2018 р. частка молока «екстра» ґатунку, закупленого переробними підприємствами у сільськогосподарських підприємств становила 21,6%, а це на 5,2% більше ніж в 2017 році.

За останні роки для молочного ринку України характерна сильна нестабільність. Так у 2018 році в Україні було вироблено 1 322,8 тис. т молочних продуктів, що на 102,9 тис. т менше проти 2011 р. (рис. 2). Досягнувши піку обсягів виробництва молочної продукції у 2013 р. (1 510,4 тис. т), в наступні роки, галузь, в силу вищезгаданих причин, зменшила обсяги її виробництва.

Аналіз обсягів виробництва молочної продукції дозволяє зробити висновок про зниження обсягів виробництва молочних продуктів, що було обумовлено скорочення пропозиції молока на внутрішньому ринку (табл. 3). Найвідчутніше скоротився обсяг виробництва молока та вершків згущених підсолоджених (зменшення на 40%), сиру тертого (на 39%) та ферментованих продуктів (на 23%). В той же час збільшилось виробництво молока та вершків незгущених й без цукру жирністю більше 21% та жирністю не більше 1%, (на 109,48% та 43,83% відповідно).

Важливим фактором, що стримує виробництво молочної продукції є ціна на сировину. Аналіз динаміки середніх цін на сире молоко, реалізованого підприємствами та господарствами населення з 2010 по 2018 рр. дозволяє визначити наступні тенденції (рис. 3).

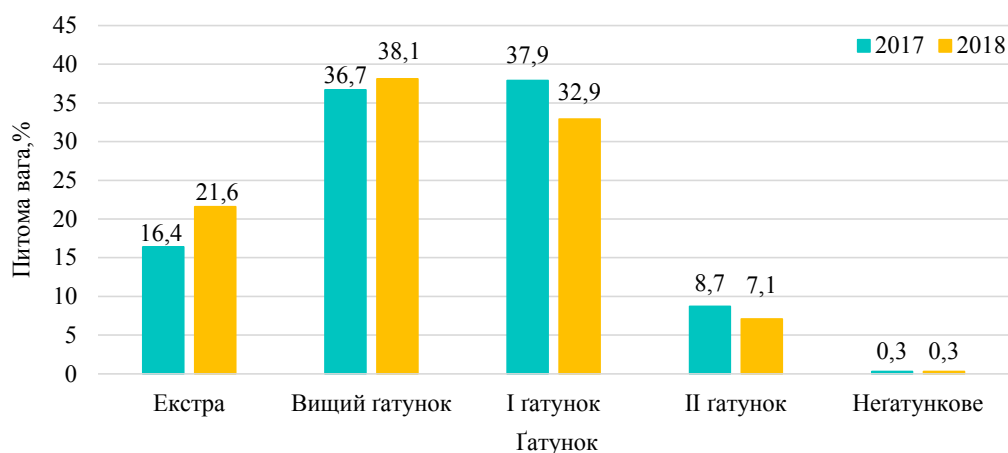
Так, середня ціна сирого молока, реалізованого підприємствами за 8 років зросла на 158,7% (+4 663 грн./т), тоді як господарства населення збільшили ціну на 133,94% (+3 433 грн./т). Тобто ціна сирого молока для підприємств-виробників

Таблиця 2

Динаміка поголів'я ВРХ та корів в Україні за 2010-2018 рр.

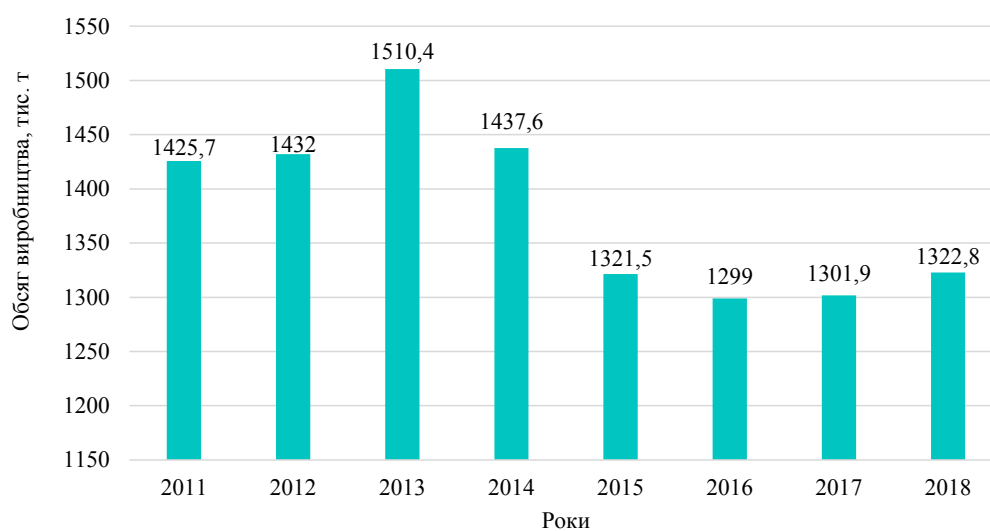
Показник	Роки									2018 до 2010 рр., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Велика рогата худоба, тис. голів:	4494	4426	4646	4534	3884	3750	3682	3531	3333	74,17
у тому числі корови, тис. голів	2631	2582	2554	2509	2263	2167	2109	2018	1919	72,94
Надій на одну корову, кг	4082	4174	4361	4446	4508	4644	4735	4820	4922	120,58

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 6]

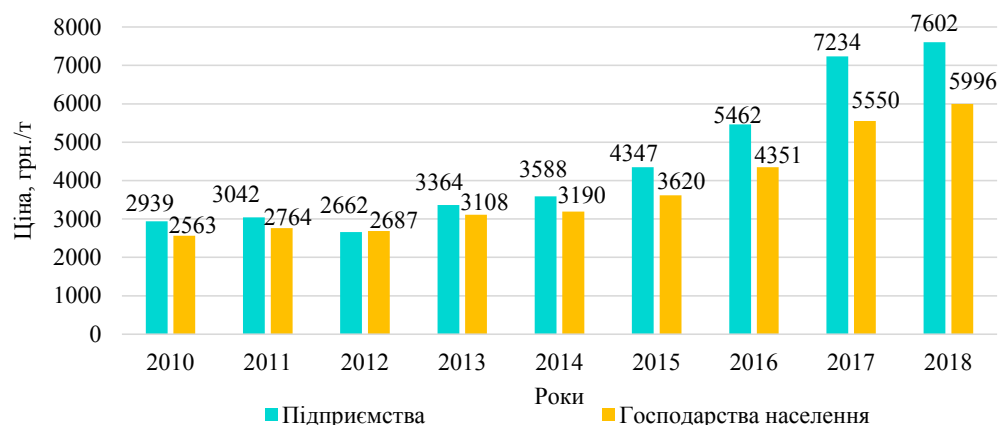
Рис. 1. Структура молока, що надійшло на переробку у 2017-2018 р. за якістю

Джерело: складено автором на основі [3]

Рис. 2. Динаміка виробництва молочних продуктів в Україні за 2011-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [4; 5]

Рис. 3. Середні ціни реалізації молока підприємствами та господарствами населення за 2010-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [4; 5]

молока більша за ціну встановлену для господарств населення на 26,78% або на 1 606 грн./т, тому більшість переробних підприємств з метою здешевлення виробництва продукції використо-

вують молоко вироблене господарствами населення (рис. 3).

Основні причини зростання закупівельних цін на молоко в Україні – його висока собівар-

Таблиця 3

Динаміка обсягів виробництва молочних продуктів в Україні за 2011-2018 рр. (тис. т)

Найменування	Роки								2018 до 2010 рр., %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Молоко та вершки незгущені й без цукру жирністю не більше 1%	308	348	364	514	461	467	464	443	143,83
Молоко та вершки незгущені й без цукру жирністю 1-6%	535	506	543	512	472	463	478	497	92,90
Молоко та вершки незгущені й без цукру жирністю більше 21%	23,2	26,6	41,1	58,2	51,3	53,2	47,9	48,6	209,48
Молоко сухе знежирене жирністю не більше 1,5%	38,2	45,1	37,1	52,4	51,2	48,5	47,6	38,1	99,74
Масло вершкове жирністю не більше 85%	76,2	88,1	93,9	113	101	102	108	105	137,80
Сир свіжий неферментований	76,5	79	83,7	74,7	67,8	70,2	68,2	72,6	94,90
Сир тертий, порошок, голубий, неплавлений	161	147	141	105	96,6	86,5	94,3	97	60,25
Сир плавлений	17,1	21,5	24,1	25,4	27	26,2	27,1	28,6	167,25
Молоко та вершки згущені підсолоджені	58,3	66	58,5	53,9	51,6	44,4	42,8	34,9	59,86
Молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти	359	364	378	337	297	293	272	275	76,60
Йогурт рідкий та сквашене молоко ароматизовані	81,2	88,7	110	106	106	112	116	126	155,17
Морозиво	161	182	173	146	136	149	152	156	96,89

Джерело: складено автором [4; 5]

Таблиця 4

Споживання молока та молочних продуктів в Україні

Показник	Роки									Темп зміни 2018/2010 рр., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Фонд споживання молока та молочних продуктів, тис. т	9470	9363	9797	10050	9581	8995	8942	8496	8355	88,23
Споживання молока та молочних продуктів, на одну особу за рік, кг	206	205	214,9	220,9	222,8	209,9	209,5	200	197,7	95,97

Джерело: складено автором на основі [1; 4; 5]

тість, скорочення поголів'я корів та досить низька їх продуктивність.

Аналіз тенденцій споживання молока та молочних продуктів в Україні дозволяє зробити висновок, що їх споживання скорочується через подорожчання, низький рівень доходів населення та зміну структуру витрат домогосподарств (табл. 4).

Так споживання молока на душу населення в Україні у 2018 р склало 197,7 кг/рік за науково-обґрунтованій річної норми 380-390 кг, тобто впродовж останніх років споживання молока зменшилось на 4,03% (-8,3 кг/рік на особу). Якщо ж брати до уваги звичайний десертний молочний продукт – морозиво, то його споживання на душу населення в Україні становить 2,3 кг/рік на рік, тоді як в країнах ЄС – 12,9 кг/рік, в США – 24 кг/рік на людину, що також можна пояснити низькою купівельною спроможністю населення [8].

Молокопереробні підприємства України у 2018 р. збільшили експорт молочних продуктів. Що стосується імпорту молока і молочних продуктів, його було набагато менше за обсягами, ніж експорту, але у відносному вимірі він значно виріс (табл. 5).

Результати проведеного аналізу обсягів експорту та імпорту молочної продукції, дозволяють зробити висновки про зростання обсягу експорту молока та вершків незгущених згущених (↑ 48,02%), маслянки (↑ 47,4%), молочної сироватки (↑ 0,02%) та морозива (↑ 21,29%). Спостерігається зростання експорту по всім найменуванням, крім молока та вершків згущених (зменшення на 24,19%), масло вершкове (зменшення 0,13%) та сирів (зменшення на 7,8%). В 2018 р. порівняно з 2017 р. обсяг імпорту зріс по всім категоріям.

Важливим аспектом формування вітчизняного ринку молока та молочної продукції є конкурентна ситуація. Нині функціонує близько 220 підприємств із переробки молока, з яких 80 виробляють 90% продукції з незбираного молока. У 2018 році до трійки лідерів молока входять три компанії: Данон Україна (13,15%), Молочний альянс (11,19%) та Лакталіс (9,95%). Розрив у показниках трьох провідних компаній помітно скоротився. До найбільших виробників входять компанії, що мають майже однаковий асортимент продукції, виключенням є ПАТ «Первомайський молочноконсервний комбінат», де основною асортиментною позицією є згущене молоко (рис. 4).

Обсяги експорту та імпорту молочної продукції за 2017-2018 рр.

Найменування продукції	Імпорт, т		Темп зміни, %	Експорт, т		Темп зміни, %
	2017 р.	2018 р.		2017 р.	2018 р.	
Молоко та вершки, не згущені	837	1 326	158,42	14 062	20 815	148,02
Молоко та вершки, згущені	1 700	2 357	138,65	46 830	35 500	75,81
Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки	3 612	4 857	134,47	3 711	5 470	147,40
Молочна сироватка	1 383	2 097	151,63	31 937	31 943	100,02
Масло вершкове	751	1 099	146,34	30 422	30 383	99,87
Сири	10 010	13 722	137,08	9 051	8 343	92,18
Морозиво	263	296	112,55	5 069	6 148	121,29

Джерело: складено автором на основі [2]

Рис. 4. Частки ринку виробників молочної продукції в Україні у 2018 році

Джерело: складено автором на основі [7]

Власники цих підприємств вкладають значні кошти в модернізацію виробництва та поліпшення якості молока та молочних продуктів, слідкують та відповідно реагують на зміни кон'юнктури ринку, постійно поліпшують та розширюють асортимент з метою покращення процесу виробництва продукції, збільшення обсягів виробництва та нарощування чистого прибутку.

Висновки та пропозиції. До основних проблем сучасного ринку молока та молочної продукції в Україні належать: зниження поголів'я корів, недостатня кількість якісної молоко-сировини та її невідповідність регламентам і стандартам ЄС, низький технологічний рівень виробництва молока, відсутність сучасного обладнання, зниження рівня споживання молочних продуктів через низьку купівельну спроможність, недостатній контроль за якістю сировини та ін. Перелічені аспекти негативно впливають на обсяги виробництва та якість молочних продуктів, загострюють проблему збуту продукції, гальмують вихід вітчизняних підприємств на зовнішні ринки тощо.

Проаналізувавши актуальні проблеми функціонування ринку молока та молочних

продуктів, можна виділити основні напрямки його розвитку та вдосконалення, а саме: створення нормальної, ефективної правової бази для виведення молочної продукції вітчизняних виробників на міжнародний рівень, пошук та встановлення міжнародних відносин із країнами для експорту продукції, продовження державної підтримки виробників сировини для розвитку якісної сировинної бази для переробних підприємств (створення молочних кооперативів, ефективної пільгової системи та ін.), модернізація матеріально-технічної бази (оновлення доїльної апаратури та придбання сучасного устаткування для забезпечення збалансованої годівлі тварин), відновлення кормової бази, реконструкція приміщень, де вони знаходяться, а також забезпечення худоби своєчасною вакцинацією та якісним кормом, збалансованим за всіма поживними речовинами та макро- і мікроелементами, оснащення спеціалізованим обладнанням пунктів прийому та контролю якості молочної сировини, співпраця сільськогосподарських та промислових виробників тощо.

Список літератури:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 58 с.
2. Державна фіскальна служба України / Офіційний сайт. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f11>
3. Надходження молока на переробні підприємства / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2019).
4. Сільське господарство України. 2018: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 235 с.
5. Статистичний щорічник України за 2018 рік : стат. зб. / Державна служба статистики України. Житомир, 2019. 481 с.
6. Тваринництво України. 2018 : стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 166 с.
7. ТОП-10 українських виробників молочної продукції // AgroReview. URL: <https://agoreview.com/news/top-10-ukrayinskyh-vyrobnykiv-molochnoyi-produktsiyi> (дата звернення: 17.10.2019).
8. Україна почти на четверть увеличила производство мороженого // MilkUA.info. URL: <http://milkua.info/ru/post/ukraina-pocti-na-cetvert-uvelicila-proizvodstvo-morozhenogo> (дата звернення: 13.10.2019).
9. Overview of global dairy market developments in 2018 // Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/3/ca3879en/ca3879en.pdf> (дата звернення: 09.10.2019).

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselennyam Ukrayiny [Balances and consumption of the main food products by the population of Ukraine]. Kyiv: Derzhanalitinform.
2. Derzhavna fiskal'na sluzhba Ukrayiny [State Fiscal Service of Ukraine]. Available at: <http://sfs.gov.ua/ms/f11>
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). Nadkhodzhennya moloka na pererobni pidpryyemstva [Milk receipts for processing enterprises]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 4 October 2019).
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny. 2018 [Agriculture of Ukraine. 2018]. Kyiv: Derzhanalitinform.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2018 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018]. Zhytomyr: TOV «BUK-DRUK».
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Tvarynnytstvo Ukrayiny. 2018 [Livestock of Ukraine. 2018]. Kyiv: Derzhanalitinform.
7. AgroReview (2019). TOP-10 ukrayinskykh vyrobnykiv molochnoyi produktsiyi [Top 10 Ukrainian dairy producers]. Available at: <https://agoreview.com/news/top-10-ukrayinskyh-vyrobnykiv-molochnoyi-produktsiyi> (accessed 17 October 2019).
8. MilkUA.info (2019). Ukraina pocti na chetvert' uvelichila proizvodstvo morozhenogo [Ukraine almost a quarter increased the production of ice cream]. Available at: <http://milkua.info/ru/post/ukraina-pocti-na-cetvert-uvelicila-proizvodstvo-morozhenogo> (accessed 13 October 2019).
9. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2019). Overview of global dairy market developments in 2018. Available at: <http://www.fao.org/3/ca3879en/ca3879en.pdf> (accessed 9 October 2019).